

Literatur.

Fr. Stuckenberg: Fængselsvæsonot i Danmark 1742—1839. En historisk skildring. Kbhvn. 1896. 296 sider.

Til at skrive det danske fængselsvæsons historie hører både mod og dygtighed. Æmnet har hidtil savnet al behandling, og materialet skal samles mængstedsfra, tidt med stort besvær. Selve benyttelsen af det materiale, der således skaffes til veje, bliver derhos en kunst. Ikke blot skulle huller udfyldes og et samlet billede dannes af alt det stykkevis. Men selve æmnet griber både til en vis grad over i almindelige sociale tilstande, som der forudsættes forståelse af, og har derhos en så intim forbindelse med hele straffelovgivningen og alt, hvad der berører denne, at der vil udkræves overordenlig mangosidethed hos en forf. for at gøre fyldest på dette område.

At det ikke har skortet forf. på mod og iver, derom vidner allerede den hurtighed, hvormed dette, visselig ikke lukrative arbejde har sluttet sig som fortsættelse til den fremstilling af fængselsvæsonet i tidsrummet indtil 1741, som forf. udgav for et par år siden*). Når man betænker, at talen er om anvendelsen af det otium, som forf.s embedsvirksomhed levner ham — et otium, hvorover der tilmed til dels er disponeret til andet arbejde, om end i samme sags tjeneste — må man yde forf.s arbejdsomhed den største anerkendelse.

At forf. i fuldt og lige mål skulde opfylde alle de ideale

*) Anmeldelse af dette arbejde findes i nærværende tidsskrifts 17. årgang s. 149—155.

fordringer, man ved et arbejde som nærværende i og for sig kan stille, var selvfølgelig ikke til at vente. Han måtte da være historiker, psykolog, sociolog, kriminalist og endnu adskilligt andet i omtrent samme grad som fængselsmand. Her må det være nok at fremhæve, at forf., samtidig med at besidde det gennem praktisk og teoretisk uddannelse skærpede blik i sidstnævnte, til syvende og sidst dog centrale henseende, har søgt også at tage hine andre sider af opgaven op og har ladet sig det være magtpåliggende at fremdrage både de sociale berøringspunkter og forholdet til hele tidens straffelovgivning.

Forf. har navnlig i sidstnævnte henseende haft adskillige vanskeligheder at bekæmpe, og man kunde vistnok have ønsket lovgivningsbaggrunden endnu klarere fremhævet som relief for fremstillingen. Bestræbelserne i denne retning ere imidlertid umiskendelige og betegne et afgjort fremskridt i forhold til det tidligere arbejde. Nogen enkelt bestemt, positiv bebrejdelse kan formentlig heller ikke rettes mod forf., når undtages, at det s. 22 viser sig, at han har misforstået fr. 18 decbr. 1767, der ingenlunde angiver den almindelige mordstraf, men alene straffen for dem, der begå mord for at miste livet. Når man imidlertid tager i betragtning, i hvilken grad netop denne forordning har beskæftiget og bevæget sindene i forrige århundrede — iøvrigt vel nærmest fordi den nøder til at gå tilbage til selve de for straffen overhovedet til grund liggende tanker — bliver det i og for sig forklarligt, om forf. her gør sig skyldig i en lapsus. Mindre heldigt, om end for nærværende arbejde forholdsvis uskadeligt, er det, når s. 286 just Feuerbach og kun han nævnes som type, hvor der tales om, at ved slutningen af perioden filosofien begynder at regere strafferetten.

En indvending af mere almindelig natur må det dog være mig tilladt at fremføre, fordi jeg, skønt den i og for sig refererer sig til noget mere formelt, tillægger den nogen vægt. Forf. har selv været i en vis forlegenhed med hensyn til den bedste periodeinddeling af arbejdet. Det fremgår af forordet, at de to første bind oprindelig vare tænkte som omhandlende hele tidsrummet indtil 1860; men forf. er ved nærmere syslen kommen til erkendelse af, at året 1839 bør stå som et afgjort grænse-skel. Det skal visselig ikke nægtes, at man kan betegne dette

år som en af milepælene i fængselsvæsenets udvikling. Men forf. har ved at korrigerer sin inddeling på dette punkt i stedet for på et andet haft øje for det mindre væsentlige på bekostning af det mere væsentlige — selv om han kan søge en undskyldning deri, at han på hint andet punkt alt var til en vis grad bunden ved det skel, han i sin første del havde sat.

Allerode i min tidligere anmeldelse henleddes jeg opmærksomheden på, at året 1741 egentlig næppe var heldigt valgt som afslutning på fremstillingen, fordi ingen af de forandringer, der indtræder på dette tidspunkt, betegner noget principielt nyt. Den fortsættelse, forf. nu har givet, har nærmest tjent som yderligere dokumentation herfor. Det må stå klart, at når det gælder en fremstilling af fængselsvæsenets historie, gives der egentlig kun to, store perioder: den, der falder forud for den store fængselsreform, og den periode, hvor denne trænger sig frem og finder større eller mindre virkeliggørelse. Men når så er, må man også sætte skellet mellem gammelt og nyt på det tidspunkt, da hele den nyere fængselsbevægelse, som med John Howard havde rejst sig efter det 18de århundredes midte, virkelig nåede Danmark. Skal man markere et bestemt årstal, bliver det 1789—1790. Selvfølgelig kan der også efter denne tid være meget, der minder om det gamle. Hvis der er noget, man vil betegne som en overgangstid, er det i alt fald de sidste, ikke de første 50 år af det århundrede, det foreliggende arbejde omhandler, hvorpå betegnelsen passer. At en ny tid er inde, er overhovedet ikke det samme som, at alle dens krav ere fyldtgjorte. Man kan yderligere indrømme forf., at udviklingen herhjemme uforholdsmæssig længe stod i stampe — for største del dog under indflydelse af den økonomiske misère i hele første del af dette århundrede. Men med hine år melder sig en ny ånd og tankegang, hvad forf. også selv gang efter gang må fremhæve. Den ro, der lyder fra lovgivningens og fængselsadministrationens side, er da allerede den ny tids; og kun ved at tage dette forberedelsens stadium med ved fremstillingen af de reformer, der ere gennemførte, får man den rette historiske sammenhæng frem. Derfor kan man selvfølgelig godt indenfor den periode, der i sin helhed burde bære overskriften: den moderne fængselsreform, dele fremstillingen i forskellige afsnit; og

i så henseende kan der sikkert være grund til at sætte et skel ved det tidspunkt, forf. har valgt som afslutning for det foreliggende arbejde. Men når der sættes en skarpt afskåren grænse her, samtidig med at hele det forudgående tidsrum fra 1742 behandles under ét, bliver det misvisende. En del af den historiske klarhed og overskuelighed, som fremstillingen først og fremmest skulde tilstræbe, går tabt.

Mon det nævnte, lidet heldige forhold ikke til en vis grad hænger sammen med, at forf. overhovedet ved begge arbejder har anset det for nødvendigt at angive bestemte år som begyndelse og slutning? Og har forf. ikke herved endog haft en lille svaghed for at få perioder, hvis åremål på det nærmeste vare delelige med 100? Det synes, som om han derved er bleven ført ind på at fremdrage enkelte bestemte forholdsregler indenfor fængselsadministrationen stærkere, end det i og for sig har været heldigt. Kun når man således vil lede om visse bestemte årstal, synes man at kunne blive stående ved slavernes overførelse til stokhuset og indrettelsen af tugthuse et par steder udenfor København som noget afgørende. Og er det ikke den altfor stærke lyst til at markere enkelte konkrete forandringer i fangebehandlingen, der hindrer forf. i at drage de fulde konsekvenser af den ejendommelige overgang henimod slutningen af forrige århundrede — fordi det er så at sige principerne, man da tumler med, uden måske strax at være i stand til at give disse deres fulde ydre udtryk i ny reglementer og anstalter? Der gives visselig talrige reformer, der gennemføres uden sådanne foranstaltninger, selv om de måske ikke afsætte så tydelige spor i det ydre materiale, fængselsforvaltningen lader blive tilbage for eftertiden. Selve de kommissioner, der i århundredets begyndelse gang efter gang nedsættes, have — bl. a. som udtryk for, hvad der har beskæftiget tiden — haft større betydning, end der i og for sig fremgår af de ydre foranstaltninger, de have sat igennem.

Og endelig, når forf. ikke har benyttet den her antydede inddeling, står dette vistnok ikke mindst i forbindelse med, at han trods sine bestræbelser for at få den juridiske baggrund med, dog næppe fuldt ud har forstået dens afgørende betydning. Han havde ellers ikke kunnet tillægge noget så afgørende nyt som

tyvsforordningen af 20 febr. 1789 og plakat 15 jan. 1790 mindre betydning end ophævelsen af Bremerholm som straffested.

Det er selvfølgelig ikke meningen med de foregående bemærkninger at fælde nogen dom over arbejdet i sin helhed, men alene at fremhæve, hvorledes forf. ved at vælge en noget andet basis for inddelingen havde kunnet meddele hele det billede, han giver, en større klarhed og overskuelighed og skabe den naturligste sammenføining af de mange fortjenstfulde elementer, hans arbejde indeholder.

Af de enkelte afsnit kan særlig fremstillingen af forholdene ved børne-, tugt- og rasphuset i deres udvikling gennem hele perioden betegnes som både instruktiv og almeninteressant. Forf. har anvendt megen umage på at gøre billedet af anstalten og af tiden så tilgængelig og fyldig som muligt. Enkelte små uoverensstemmelser tilgiver man ham gerne for det betydelige arbejdes skyld, han har præsteret, selv om de selvfølgelig aldrig blive særlig klædelige. Når det således s. 94 hedder, at Hans Koefoed som direktor møder daglig i anstalten, strider dette med fremstillingen s. 74, der går ud på, at han ugenlig giver møde. At det sidste er det rigtige, må formentlig antages bl. a. efter den udtalelse, der findes s. 132 af hans son og efterfølger om, at han — der vel har fulgt traditionen fra faderens tid — indfinder sig hver tirsdag formiddag i børnehuset. Lidt forstyrrende ere også de forskellige titler, hvorunder de samme personer optræde. Den nævnte Hans Koefoed omtales i 1781 som etatsråd, i slutningen af 90'erne som justitsråd og i mellemtiden som konferensråd (således også i den s. 110 aftrykte kancskr. af 13 dec. 1789). En senere direktor (d'Auchamp) anføres både som major og generalkrigskommissær. Selv om de pågældende måske have passeret disse forskellige trin på rangstigen, tjener anførselen således i flæng i alt fald ikke til at fremme en let orientering. I en anden retning modarbejdes denne også lidt ved, at forf. bestandig i selve teksten og med samme typer som denne optager talrige reglementer, betænkninger og kancelliskrivelser, hvis fremdragelse ganske vist er værdifuld, men som formentlig bedre vilde kunne være samlede i et tillæg for sig som et excerpt af de vigtigste dele af forf.s materialsamling.

Af enkelte personer knytter interessen sig særlig til Johan Øest og Hans Koefoed, der henholdsvis som inspektør og direktør for børnehuset have udfoldet et energisk arbejde for dette. Medens Øests betydning væsenlig koncentrerer sig om den nærmeste tid, forend Koefoed blev direktør — i hvilket tidsrum (1769—1781) han var den egenlige leder af anstalten — har Koefoed navnlig betydning ved sit arbejde i henseende til gennemførelse af de tanker, hvormed også regeringen trådte frem gennem den tidligere nævnte fr. 20 febr. 1789 og alle de bestemmelser, der stå i forbindelse med denne. — Helt igennem gives der et livligt og anskueligt billede af det i mange henseender brogede liv i anstalten, hvor de lejlighedsvis strejkeforsøg og mytterier betegne de akutte kriser, der bestandig indtræde, når der indenfor de overordnede funktionærer fattes en tilstrækkelig overlegen personlighed.

Ved fremstillingen af forholdene ude i provinserne læser man med særlig interesse om de stærke humane bestræbelser overfor fangerne, der gjorde sig gældende på Fyn, og som så tidlig som i 1791 gav sig praktisk udslag i dannelsen af »selskabet til tabte borgeres frelse«.

Der kunde selvfølgelig være endnu langt mere at fremhæve; men det lader sig ikke gøre indenfor anmeldelsens ramme. Enhver, der interesserer sig for at kende fængselsvæsenets udvikling, må henvises til at gøre sig bekendt med selve arbejdet.

Den ihærdige forf. står nu overfor den sidste og ikke mindst betydningsfulde del af sin opgave. Men hertil vil han kunne gå med en god samvittighed, efter at han med de to foreliggende bind både har skabt sig selv et godt grundlag og overfor læseverdenen godtgjort at være i besiddelse af væsenlige ævner for et arbejde af sådan beskaffenhed. Hvis forf. vil indlede det tredje bind af sin fængselshistorie med et fyldigt resumé af, hvad han selv har betegnet som reformernes forberedelsestid, vil han tilmed have lejlighed til at afværge en væsenlig del af den indvending, anmelderen har ment at burde rejse mod den valgte inddeling af stoffet.

København, d. 23 marts 1896.

Eyvind Olrik.